

ZSITVA 1507: Sythwa, 1570: Zsitva, Zsiva - az utóbbi tollhiba vagy olvasati hiba lehet, mivel az adatok Bajta községből valók, 1507: Johannes Sythwa, 1570: Zsiva János, vagy ugyanaz a személy, de inkább fia vagy unokája, hiszen 1507-ben is fölnőtt volt már; puszta helynév - V: 1, VI: 2

#### Kettős családnevek

- 1497: Johannes Chalathoth - a Csala és Tót együtt való használata, nyilván a Csala a megkülönböztető elem
- 1521: Petrus Kyskele - a Kis megkülönböztető neve a Kele családnévnek, jóllehet ez nem fordul elő többször, magyarázata nehéz: talán a kel 'jön-megy' melléknévi igenevéből alakult ősi egyénnev vagy tulajdonságra utaló családnév
- 1570: Pásztor Csobán Mátyás és fia Gyenös - a török összeíró érthetett magyarul, s lefordította a Pásztor családnevet
- 1570: Hagymás Csernák, fia András, testvére Dimitör - vitatható a kettős családnév, amennyiben a Csernák egyéni névnek elfogadható lenne, ezt nem tartom valószínűnek, s a Hagymás nevet ragadványnévnek vélem
- 1570: Kis Cselesz Ambrus - a Kis ragadványnév, a Cselesz szerepelt az önálló családnevek között is
- 1570: Kis Imre János - egyénnevi családnévhez testi tulajdonságra utaló ragadványnév járult
- 1570: Nagy Balás György - az előzőhöz hasonló
- 1570: Mika György Tomás, fia Gergely, testvére Miklós - a teljes egyénnevi családnévhez rövidült és képzett egyénnev járult megkülönböztető elemként

[Folytatjuk]

HAJDÚ MIHÁLY

#### A KISHEGYESI CSALÁDNEVEK JELENTÉSTANI RENDSZERE

Kishegyes /Jugoszlávia: Mali Iđoš/ családneveinek történetéből negyvenöt évet, az 1851--1895 közötti időszakot vizs-

gálom. Ez az egyházi anyakönyvezés utolsó korszaka, 1895 október elsejével kezdik meg az állami anyakönyvezést. Erre a korszakra már a családnevek végérvényesen állandósultak, egy-egy elíráson, félrehalláson kívül csak az esetleges névmagyarosítások jelentenek újat a névrendszerben. A falu lakossága is állandósult. Lényegében a mai kishegyesi családnevek legtöbbször ebben a korszakban megtalálható.

A családnevek jelentéstani rendszerezését a magyar névtani irodalom alapvető és klasszikus munkái alapján végeztem. Osztályozásomhoz elsősorban KNIEZSA ISTVÁN, A magyar és szlovák családnevek rendszere /Bp., 1965./, BÁLINT SÁNDOR, Az 1522. évi tizedlajstrom szegedi vezetécknevei /MNYTK. 105. sz. Bp., 1963./ és KÁLMÁN BÉLA, A nevek világa<sup>2</sup> című művét használtam.

Bármennyire is igyekeztem helyes besorolást végezni, tévedések mégis akadnak, vannak nevek, amelyek más csoportokba, vagy egyszerre több csoportba is besorolhatók, hiszen a névadásra számtalan történeti, gazdasági, lélektani stb. mozzanat volt hatással. Egyes névtípusoknál: a személy-, helység- és foglalkozásnévből alakult családnevekről könnyen megállapítható a névadás indítéka: az apa neve, a származás helye, a foglalkozás. Más típusoknál -- főként a köznevekből származóknál -- már nem adhatunk ilyen egyértelmű magyarázatot. A besorolás itt mutatkozik a legönkényesebbnek. A magyarázatot, a besorolást a család történetének ismerete nélkül kellett adnom, illúzió lenne a főleg jobbágyivadékokból szabadossá /libertinus/ lett családok történetét felderíteni. Ezeknek nincs, soha nem volt családi levéltáruk. Egyedül a családnevül szolgáló szó jelentése volt a kiinduló pontom. A tévedés lehetősége itt a legnagyobb, mert az egyértelműnek látszó név több jelentéscsoportba is besorolható. Arra többen is utaltak már, „hogyan a sok Király, Császár nevű családok ősei távolról sem voltak királyok, császárok, hanem talán dölyfűkkel, uralkodásra hajlamos természetükkel, esetleg vagyonosabb voltak, kal érdemelték ki e metaforikus ragadványneveket és örökítették át az utódaikra” /KÁLMÁN BÉLA: XVI. századi jobbágyneveinkhez. MNYj. VII, 40--2/.

„Semmi esetre sem állíthatjuk tehát teljes bizonyossággal egy mai családnévről, hogy az például népi eredetre, méltóságra vagy testi-lelki tulajdonságra utal, hanem csak azt, hogy népre, méltóságra vagy testi-lelki tulajdonságra utaló alapszóból alakult. Következésképpen erőltetés és sok tévedési veszély nélkül nem alkalmazható a névadás indítékán alapuló, lényegében történeti szempontú osztályozás a mai családnévállomány számbavételekor” /B; GERGELY PIROSKA: A kalotaszegi magyar családnevek rendszertani és funkcionális vizsgálata. NytudÉrt. 108. sz. Bp., 1981. 57/.

A kishegyesi családneveket jelentéstanilag az alábbi csoportokba soroltam:

A/ A családnév alapszava személynév

1. puszta személynév
2. -i képzős név
3. -fi-vel összetett név

B/ A családnév alapszava származásra utal

1. településnév
2. tájegységnév
3. helyet megjelölő köznév
4. nemzetiséget jelentő népnév

C/ A családnév alapszavak köznév

1. foglalkozásnév
2. mesterség eszköze, eredménye
3. társadalmi helyzetet jelölő köznév
4. testi tulajdonság
5. lelki tulajdonság
6. szavajárási szó
7. nem, életkor, családi helyzetet jelölő köznév
8. számnév, ünnepnév és napnév
9. eseménynév
10. állatnév
11. növénynév
12. egyéb főnév és melléknév
13. bizonytalan és ismeretlen eredetű családnév



#### A/ A családnév alapszava személynév

A személynévi eredetű családnevek minden nyelvben nagy számban fordulnak elő. A vizsgált korszakban a családnevek 33,51 %-a apanévből származik Kishegyes családnévrendszerében.

##### 1. Pusztai személynévekből alakult családnevek

Az egyik leggyakoribb családnévtípus az egyszerű apanév /esetleg anyanév/ minden jel nélkül. Állhat teljes alakban, de gyakoribb a becéző forma. Általában a XIV--XVI. században használatos keresztény és ritkábban régi magyar nevek fordulnak elő. Véleményem szerint családnévvé nem a leggyakoribb keresztnevek váltak, hanem a ritka, különleges nevek. A családnevek között mégis megtalálhatók a mai gyakori nevek is. Ezt én azzal magyarázom, hogy a családnevek kialakulásának idején ezek is még a ritkábban használatos nevek közé tartoztak. Például ma egyik leggyakoribb keresztnevünk a József, de a XVI--XVII. században még nem volt a 15 leggyakoribb keresztnév között. A XVIII. században már a negyedik leggyakoribb lett, használata ebben a században vált kedvelté szinte egész Európában. Hasonló összehasonlítást végezhetnénk más neveknel is. Különösen a szláv nyelvekben nagy az apanévből /anyanévből/ alakult családnevek száma. Ezt bizonyítandó az alábbi adat. A vizsgált korszakban 737 különféle családnév fordul elő Kishegyesen, ebből 247 alakult apanévből, közülük 129 a szláv /szerb-horvát és szlovák/ nyelvekből származik, ami a neveknek 52,23 %-a, ugyanakkor német eredetű 18 /7,28 %/ és magyar 100 /40,49 %/. Ez utóbbi adatok nem jelentik azt, hogy viselkedik ilyen nemzetiségűek is, hanem azt, hogy családneveik ilyen környezetből származnak, esetleg őseik lehettek ezen nemzetiségek tagjai valaha.

A családnevek az alsóbb néposztályoknál a XVI--XVII. században szilárdultak meg végleg, ezért közöttük sok olyan nevet találunk, amely abban a korban divatos. A régi magyar személynévek erre az időre kiszorultak a használatból, ezért igen ritkák családneveink között. Teljesen még nem tűntek el, ezért néhány ezekből is előfordul.

a/ Az alapszó régi magyar személynév. Cseke /eredete vi-  
tás/. Lapis /Lapudi régi magyar személynév/.

b/ Az alapszó egyházi keresztnév. A családnevek igen nagy  
száma tartozik ebbe a csoportba. Az apanév /ritkábban az anya  
neve is/ szolgált megkülönböztetésül, és ezt örökölték az utó-  
dok. A családnévrendszer kialakulásakor már elterjedtek a ke-  
reszténység mitológiai és mártírológiai nevei, így ezekből  
lettek -- rendszerint a ritka vagy a közepes gyakoriságú ke-  
resztnevekből -- a családnevek.

M a g y a r : Ábrahám, Ádám, Ágoston, András, Balázs,  
Bálint, Benedek, Boldizsár, Dosztán /Dunstan, szent, remete -  
hittérítő/, Dömötör, Elek, Fábián, Fülöp, Gál, Gergely, György,  
Huber, Illés, Iván, Izsák, Jónás, Kálmán, Kelemen, László,  
Lénárd, Lőrincz, Lukács, Margit, Márkus, Marton, Márton, Oz-  
vald, Pál, Péter, Pongrácz, Rókus, Salamon, Sándor, Simon,  
Urbán, Vincze, Zsótér;

S z l o v á k : Román, Szirák /mindkettő lehet szerbhor-  
vát is/.

N é m e t : Arnold, Ditrich, Eckert, Fridrih, Hermann,  
Imgrund, Jungabel, Mattheisz, Weinrich /Weirich/, Wilhelm.

c/ Az alapszó becenév. Nagyon gyakoriak a becenevekből  
lett családnevek. Gyakoriságuk azzal magyarázható, hogy a be-  
cézéssel alakult névváltozat a megkülönböztetés lehetőségét  
megsokszorozta, ezzel kárpótolta azt a névszegényedést, amit  
a régi magyar nevek kiszorítása eredményezett. Így a kevés  
számú keresztény névanyagból a különböző képzők segítségével  
rendkívül sok lehetőség adódott a megkülönböztetésre.

M a g y a r : Balazsa, Bálizs, Barna /lehet testi tulaj-  
donság is/, Barta, Bartus, Bende, Bene, Benkó, Bensz, Berecz,  
Bódy, Boldis, Czina /?Hiacintus - Jácintus/, Ernyes /Ernest/,  
Csépe /Csépán - István/, Danyi, Dózsa, Éter /Eduárd > Eder >  
Éter/, Fabó, Filó, Galló, Galyó, Gazsó, Gere, Goda, Godo  
/Gott- kezdetű nevek önállósult becézője/, Gömsik /Konrád  
Köncöl > Göncöl > Gön + -sik szlv. képző/, Gregus, Gujó  
/Gvidó/, Györk /György/, Jakus, Jáni, Janó, Kanyó, Keli /Ke-  
lemen/, Kósa, Lajkó, Magó, Marcsó, Mátyus, Merta, Odry



Udalrich ~ Odor/ Ondo /András/, Patócs /Pál/, Pecze /Péter/,  
Petri, Sajó /Salamon/, Samu, Sebők, Sinka /Simon/, Uri /Urbán  
Zsiga /Zsigmond/.

S z e r b h o r v á t : Csörgics, Dévity, Gyurics, Jákity,  
Kolonics, Kuntity, Lálity, Orsolics /Orsolya/, Szupplics /Su-  
pilo/, Zelity.

S z l o v á k : Bakurék, Barcsik, Benák, Bencsik, Benná-  
rik, Berkecz, Blázek, Blazsik, Bolek, Burián, Chilek, Dardos,  
Dorozsák, Firány, Franka, Frankó, Frindik, Gálik, Gavlik, Gu-  
banics, Gyurák, Gyurján, Hatala, Hatalák, Hermec, Hirka, Hu-  
bacska, Ivicz, Jakobecz, János, Janik, Jankula, Januskó, Jo-  
nak, Karna, Kinka, Kostyán, Krizsán, Kubik, Kurin, Kurnyák,  
Lakos, Latincsik, Latyák, Letó, Loch, Marecskó, Matisa, Matkó,  
Matuska, Matz, Mendler, Micskó, Migáskó, Mihalecz, Mihalek,  
Mihovecz, Mikszics, Mikustyák, Militz, Mogony, Morell, Orcsik,  
Ott, Pandek, Papacsek, Papajcsik, Petrás, Potschka, Pribanyecz,  
Prokesz, Puhalák, Radócz, Ricza, Salacz, Rubus, Rusák, Simo-  
nyik, Skalla, Skallák, Száler, Szamek, Szanek, Szellák, Sztoj-  
ka, Tamankó, Toma, Tomik, Trázsi, Triszkó, Triznya, Turuc,  
Tuza, Vancsik, Vanka, Vanyur, Vicsik, Vida, Vikor, Vlada,  
Vonnák, Wischa.

N é m e t : Gab, Gabel /Gábor/, Göbel, Herl, Kiltz, Klem,  
Leml, Lucz, Szeitz, Wengring, Wilfling.

2. -i képzős, illetve -ics ~ -vics képzős nevek

A magyar családnevek között aránylag kevés a birtokos  
képzővel alakult név, inkább a szláv nyelvekre jellemzőek az  
ilyenek. Kishegyes családnevei között a vizsgált korszakban  
keves a birtokos képzős családnev, az apanevekből alakultak-  
nak mindössze 7,69%-a, ezek is jórészt szláv alakulások.

M a g y a r : Balassy, Benei, Galyai, Gedey, Rafai.

S z e r b h o r v á t : Blaskovics, Burgovics, Joánovics,  
Petrovics, Simonovics, Simovics, Sztipánovics, Sztojkovics.

S z l o v á k : Derkovics, Gurbics, Korbity, Matatics,  
Mihálovics, Páncsics, Simonics.

### 3. -fi-vel összetett nevek

A -fi végű patronymicumok igen ritkák. Általában kétféleképpen járul az apanévhez: a teljes keresztnévhez /keresztény vagy pogány/ és a becézőnévhez. A vizsgált korszakban csak négy adatot találtam, ezeken is látszik, hogy névmagyarosítás eredményei, bár ezt nem jelzi mindnél az anyakönyv mutatója. Természetesen valamennyi magyar név:

Árpádfi /Fernbach/, Békeffy, Szörfy, Urfi.

B/ A családnév alapszava származásra utal

A családnévek egyik legősibb és legkorábban jelentkező típusa. „Kétségtelen, hogy a családnévet létrehívó feltételek között döntő jelentősége van annak, amely közvetlenül e névtípus szülője: a feudális birtoklásnak. A nemesség körében a nemzetségbirtoknak magánbirtokká válása, a jobbágyság sorai-  
ban az úrbérestelek jogának a biztosítása követelte meg elsősorban a név állandóságát a birtokló család körében. A birtoklás jogait gyakran éppen azzal látták biztosítottnak, vagy abban is kifejezésre juttatták, hogy a birtokos nevéhez második névelemként annak a helységnek a nevét csatolták, ahol birtokai feküdtek” /B. GERGELY, I.m. 61--2/. A jobbágyság költözködései, a különböző népmozgások, az áttelepülések, a telepítések is hatással voltak e névtípus kialakulására. Valaha ezek a költözködések igen szűk körben mozogtak, a környező falvakra terjedtek ki, később a többszörös áttelepedések nagy távolságokra is történhettek.

A vizsgált korszakban Kishegyesen a családnévek 26,32 %-a alakult helynevekből.

#### 1. Településnév

A helynevekből származó kishegyesi családnévek között a mai szlovákiai, Duna--Tisza közti és tiszántúli települések, tájegységek nevei találhatók. Ebből elsősorban a népmozgások irányára következtethetünk. Sok családnév olyan települések nevéből származik, amelyek idők folyamán eltűntek a föld felszínéről, csak a nevek őrizték meg őket.

A származásra utaló alapszavú családnévek között a legnépesebb csoport a helységnévből alakult. Két altípusát különböztetem meg.



a/ Képzővel alakultak

A településnévből származó családnevek óriási többsége alakult ilyen módon. Köztük elsősorban a XV--XVI. századi települések nevei fordulnak elő leggyakrabban. A később alapított felvak, települések nevei is megtalálhatók, de ezek jó részét névmagyarosítás eredményei.

M a g y a r : Acsai, Almási, Bagi, Bajai, Bányai, Becskei, Belégrádi, Bellai, Béri, Budai, Bugyi, Csabai, Csáki, Csongrádi, Czétényi, Cziráky, Decsy, Dombi, Doroghi, Egri, Fajszi, Fenyvesi, Gácsi, Gagyi, Gyetvai, Gyömrei, Győri, Hadadi, Halasi, Házi, Hegyi, Hevesi, Hollósy, Irsai, Jászapáti, Kalacsi, Kátai, Kecskeméti, Kelecsényi, Kókai, Komáromi, Körmendi, Körmöczi, Körmöndi, Kőszeghi, Lábadai, Laki, Lendvai, Loczi, Losonci, Lovászi, Mendei, Mezei, Muzslai, Nagyvát, Nevery, Nyírádi, Onodi, Ölveg, Paksi, Paróczi, Pataki, Pécsi, Perlaki, Pinczely, Pomozi, Sághi, Stráz, Surányi, Süli, Szabolcski, Szécsényi, Szegedi, Szeghi, Szili, Szombati, Szógyi, Szőnyi, Szügyi, Tari, Teleki, Terényi, Toldi, Tolmácsi, Tölgyesi, Turzai, Ujvári, Utasi, Váradi, Vatai, Visontai, Völgyi, Záhonyi, Zentai, Zsadányi, Zsarnai, Zsidai, Zsolnai.

Ebbe a csoportba tartóznak, de a helységnévtárakban nem található az alábbi településnevek: Durvay, Fontányi, Földesdi, Gazafi, Hallai, Hári, Homogyi, Kalapáthy, Karasz, Koplányi, Köröskényi, Malkácsi, Milováczi, Polonyi, Sajti, Szerényi, Urányi, Zöldi, Ujházi.

S z l o v á k : Brezovszki, Csizovszki, Gubriczki, Komárcsovich, Lehoczki, Ludrovány, Medveczky, Peierszki, Rasztovszki, Zahovecz, Zákoczki, Zakubszki, Závods.

Helynév, de nincs a helynévtárakban: Bajevszki, Horák, Milacski, Oszlászki, Pardoviczki, Puruczki, Schozenszki, Sziczki.

N é m e t : Brucker, Eichinger, Engelsberger, Gerlauer, Gieszinger /Giesing/, Grünfelder, Hamhaber, Hardinger, Hellenreiner, Maisinger, Malmer, Picsenauer, Preininger, Stirczinger, Szelinger, Wieser.



b/ Képző nélküli nevek

Azon családnevek száma, amelyek képző nélkül alakultak a településnevekből, igen kevés. M a g y a r : Gömör, Prága, Sümeg. N é m e t : Blumenstein, Fernbach, Risz.

2. A családnév alapszava tájegység

Ha a. telepes távoli faluból költözött az új lakóhelyére, olyan helyről, amelyet a közösség lakói nem ismertek, akkor a vidékről, a megyéről, a tájegységről nevezték el /vö. KÁLMÁN, NevVil<sup>2</sup>. 72/.

M a g y a r : Baranyai, Baranyi, Erdélyi, Fölföldi, Hunyadi, Morvai, Nyitrai, Szatmári, Szalai /Zala/, Szilágyi.

S z l o v á k : Hornyak /hora, felvidéki/, Oravec, Szpisják /spisiák, szepességi lakos/.

N é m e t : Hees /hesseni/.

3. Az alapszó helyet megjelölő köznév

Egyetlen adat van rá, a magyar Réti családnév.

4. Az alapszó nemzetiséget jelentő név

A lakosság mozgására, vándorlására utalnak a nemzetiségnévből alakult családnevek. Valójában a helynevekből alakultakkal rokon típus. A nemzetiségnév nem minden esetben jelent más ajkú lakosokat. Ha ismerjük a névadás vonatkozásait, akkor ezek számtalan körülményre, különböző kapcsolatokra utalnak: a korábbi lakhely népi környezetére, kapcsolatokra, de lehet némelyik ragadványnév is. Ezek a családnevek nem a mai, hanem a XIV--XVI. századi népneveket őrzik. Ilyen név a Tóth és a Rác a falu névanyagában. A Tóth családnév nem utal közvetlenül szlovák származásra, hiszen ezekben a századokban Tótország Horvátország neve, jelenthet „horvát” származást is.

M a g y a r : Bosnyák, Francia, Horváth, Lengyel, Magyar, Németh, Orosz, Rácz, Szász, Székel, Tóth, Török.

S z l o v á k , s z e r b h o r v á t : Polyakovics, Rusznjak, Szászkó, Venda, Wenda /vend - magyarországi szlovén/.

C/ A családnév alapszava köznév

### 1. Foglalkozásnevek

A kishegyesi családnévek 40,17 %-a alakult köznévből. A névadásra itt számtalan lehetőség van. Az azonos keresztnévet viselők egyik leggyakoribb megnevezési módja a foglalkozásuk neve. A foglalkozásnévből alakult családnéveknek osztályköttőségük van: ezek a családnévek csak mesterségeket űző társadalmi osztályokban -- így a jobbágyság és a városi polgárság -- körében alakultak ki. Az előbbi két típus, a személynévi eredetű és a származásra utaló családnévek egyaránt kialakultak a jobbágyság és a nemesség körében is. A leggyakoribb foglalkozásnevekből: földműves, paraszt éppenúgy nem keletkezett családnév mint a leggyakoribb apanevekből. Ez a családnévtípus a XI --XVI. századi társadalmi munkamegosztást tükrözi, de egy-egy vidék gazdasági tevékenységének is hű képe /BENKŐ, RMSz. 19--21; KNIEZSA: i.m. 14; KÁLMÁN: NevVil<sup>2</sup>. 75--6/.

a/ Iparos, kézműves mesterségre utaló nevek

M a g y a r : Bába, Bakos /olajütő/, Bognár, Dognár, Fagyas /gyertyaöntő/, Faragó, Fazekas, Kádár, Kerekes, Kolompár /vas- és rézlemezről edényeket, üstöt készítő/, Kovács, Lakatos, Mészáros, Molnár, Pintér /kádár/, Süveges, Szabó, Szűcs, Takács, Üveges, Varga, Varró, Vasas.

S z e r b h o r v á t : Kuluncsics /Kujundzija, aranyműves/.

S z l o v á k : Csizmár, Kanabé /Knabe, német Knappe, 'bányász, segéd'/, Koliszár /kolesar 'kerekes'/, Kollár /'kerekes'/, Uhlarik /uhliar 'szénégető'/.

N é m e t : Binder /'kádár'/, Becker /'pék'/, Brandtner /'sütő'/, Czigler /'téglaégető, falazó, cserepező'/, Gruber /'bányász'/, Hevner /Häfner, 'fazekas, kályhás'/, Keller /'pincemester'/, Kolber /'buzogányos?'/, Kugler /'golyóöntő?'/, Müller /'molnár'/, Rigler, Schmidt /'kovács'/, Schuster /'cipész'/, Tischler /'asztalos'/, Tobler 'ua.', Steinbeck /'téglaégető'/.

b/ Pásztorokodásra, állattartásra utalók

M a g y a r : Bacsó /számadójuhász/, Bárány, Csordás, Galambos, Gulyás, Juhász, Kecskés.

S z l o v á k : Brindza /'túróféleség'/, Czapp /cap 'bakkecske'/, Czapik /'ua.'/, Volár /'ökrész'./.

N é m e t : Butterer /'vajkészítő'/, Hirt /'pásztor'/, Scheib /Scheibe, 'lép, méhészet'/, Scheffer /Schäfer 'juhász, pásztor'./

c/ Erdőmunkára, halászatra, vadászatra utalók

M a g y a r : Csíkos, Halász.

S z e r b h o r v á t : Libár /'ribár 'halász'./.

N é m e t : Fürzstner /Förster 'erdész'/, Pajzer /'sólymász'./.

d/ Mezőgazdasági foglalkozásra utalók

M a g y a r : Buzás, Kertész, Major, Majoros /gazdaság/, Szántó.

N é m e t : Böhner /'bab'/, Gertner /'kertész'/, Kern /'mag'/, Kohl /'káposzta'./.

e/ Kereskedelemre utalók

M a g y a r : Kalmár, Soós, Sörös.

N é m e t : Gerstenmajer /'árpakereskedő'/, Helfrik /Helfer + -ik szlovák képző 'segéd'/, Krém, Krémer /Krämer 'szatócs'/, Schiebler /'sókereskedő'/, Verle /Verler, Fehrler 'malackereskedő'./.

f/ Fuvarozásra, közlekedésre utalók

M a g y a r : Kerepes /'hajó'/, Kocsis, Szekeres.

g/ Katonaságra utalók

M a g y a r : Dudás, Hajdú, Hadnagy, Hegedűs, Katona, Lovas, Puskás, Sípos, Szakács, Trombitás /a zenész nevek külön kategóriát is alkothatnak./.

N é m e t : Brucker /'hídálló őr'./

## 2. Az alapszó mesterség eszköze, eredménye

E családnévtípus rokonságot mutat az előbbivel, hiszen az elnevezettek mesterségével kapcsolatos tárgyakat, anyagokat, illetve a munka, a foglalkozás eredményét jelölik. E magyarázat mellett természetesen figyelembe kell venni a névadás



egyéb indítékait is. Bizonyára akadnak közöttük eseménynevek, vagy valamilyen tulajdonságra utaló metaforikus nevek is.

M a g y a r : Csizma, Fütyű /'bicska'/, Gajda /'hangszer'/, Guba /'durva anyagból való felső kabát'/, Kerítés, Rakoncza /'kocsin, szánon, szekéren a tengelyek, ill. keresztgerendák végére szerelt rúd, melyhez a szekér, szán oldalait támasztják'/, Szekrény, Vas, Velez /'ruhaanyag, velencei kelme'/'.

S z l o v á k : Csepela /'penge'/, Fajka /'pipa'/, Nádoba /'edény'/'.

### 3. Az alapszó társadalmi helyzetet, tisztséget jelölő köznév

A Császár, Király, Nemes családnév a jobbágyság körében és a polgárság között elsősorban ragadványnév volt, majd állandósult és öröklődött, de megnevezhették velük e méltóságok szolgálatában álló jobbágyokat is. Más nevek /Bíró, Poór, Szabados/ valóságalapjában azonban nem kell kételkedni, hiszen az alsóbb osztályokban ezek valóságos tisztségviselésre, társadalmi helyzetre utaltak.

M a g y a r : Bíró, Deák, Harangozó, Ispán, Kántor, Király, Kulcsár, Papp, Porkoláb /börtönőr/, Soltis /Soltész 'telepes falvak bírása'/'/, Szabados.

S z l o v á k : Novák /'telepes', de lehet alapnév is/, Novotni /'telepes'/'/, Széman /Zeman 'nemes'/'.

N é m e t : Altmann /'rég lakó valahol'/'/, Bischoff /'püspök'/'/, Czirkl /Zirkeler, Nachwächter 'bakter, éjjeliőr'/'/, Guttgesell /'jósegéd?'/'/, Hoffschauer /'udvari jós?'/'/, May, Majer /Mayer, Mayr, Mayir 'intéző'/'/, Neumann /'telepes'/'/, Onhaus /'háználküli'/'/, Tol /Toller 'vámos'/'.

### 4. Az alapszó testi tulajdonságra utaló köznév

A névadás legrégibb formája, a köznévi alapszavú családneveknek jelentős hányada, mintegy 16,22 %-a ebbe a csoportba tartozik. A személynévül adott emberi tulajdonság jellemezte viselőjének valamilyen sajátosságát, illetve azt kívánta, hogy e tulajdonság idéződjön fel a viselőjében. Ezek a nevek a legkülönbözőbb testi tulajdonságokat fejeztek ki: a haj, a bőr

színét, annak göndörségét, testi fogyatékossgot, termetet stb.

M a g y a r : Baglyas /baglyos, pettyes/, Balogh, Barna, Birgés /rűhes/, Bussa /busa, nagyfejű/, Csóré /csupasz, meztelen, bajúszatlan/, Csőr, Deli, Fehér, Fekete, Fodor, Füstös, Hajas, Kajla /görbe/, Keszeg /esetlen, görbe/, Kiss, Kormos, Nagy, Rövid, Szép, Szóke, Vastag, Vörös.

S z e r b h o r v á t : Bolyovcsics /Buljovcic 'dülledt-szemű'/.

S z l o v á k : Bélik /'fehér'/, Csernik, Csernus /'fekete'/, Cservenák /'vörös'/, Drobník /'apró'/, Holík /'csupasz, kopasz'/, Kucserka /'göndör'/, Kratok /'rövid'/, Odrobina /'apró'/, Rapcsány /'himlőhelyes'/, Rasztik /'rűhes'/, Uhor /'pörsenéses'/, Viszoki /'magas'/'.

N é m e t : Róth /'vörös'/, Schen, Schöner /schön 'szép'/, Schram /Schramme 'karcolás, forradás, heg'/'/, Schwartz /'fekete'/'.

L a t i n : Czékus /caecus 'vak'/'.

5. Az alapszó lelki tulajdonságra vonatkozó köznév

M a g y a r : Békés /lehet származásra utaló név is/, Bugris, Eszés, Jámor, Keszeg /félszeg/, Pajkos, Pogány, Szőkő, Vígh, Vitéz.

S z e r b h o r v á t : Kancsár /'buja'/'.

S z l o v á k : Dobra /'jó'/'/, Klaczek /cseh: 'kamasz, faragatlan fickó'/'/, Klamár /'hazug, csaló, szemfényvesztő'/'/, Szjaszni /cseh: stiasny 'boldog', de lehet apanév is: Bódog, Félix/'.

N é m e t : Greiner /'nyafka, nyafogó, zsémbes'/'/, Hampel /Hampel, 'fajankó, tökfej, papucshős'/'/, Kempel /Kähmpe 'bajnok, dalia'/'/, Saur /sauer 'savanyú'/'/, Schleich /Schleicher 'alattomoskodó'/'/, Schreck /Schreck 'ijedtség, rémület, rémség'/'/, Schröck, Szauffer /Säuffer 'iszákos'/'/, Szorgh /Sorge 'gond, aggály, gáncsoskodó, válogatós'/'.

L a t i n : Gaudia /gaudium 'vigasság, vigalom, mulatság, víg'/'.

## 6. Szavajárási nevek

Vannak olyan családnevek, melyek egy-egy ember gyakran használt és jellegzetes szólásmódjából, beszédfordulatából alakultak. A népi humor csinált belőlük családnevet.

M a g y a r : Mondom.

N é m e t : Gútwein /'jóbor'/

7. Nemre, életkorra, családi helyzetre vonatkozó alapszavú nevek

S z e r b h o r v á t : Fratricsevecs /'testvér'/.

S z l o v á k : Zetkó /zet 'vő'/.

N é m e t : Jung /'fiatal'/, Wittner /'özvegy'/.

## 8. Az alapszó napnév, ünnepnév, számnév

Ha valaki jeles napon, neves ünnepen született, akkor ez szolgált a megnevezés alapjául, de lehetnek ragadványnévből kialakultak is. Mindkét név m a g y a r : Pintek, Szerda.

## 9. Az alapszó történelmi eseménynév

Bujdosó, Kuruc.

## 10. Az alapszó állatnév

Az állatokról történő megnevezés gyökereit a primitív névadásban kell keresnünk. A korábbi egyelemű névrendszerben ismertek és gyakoriak voltak a metaforikusan használt állatnevek. A névadó szeretne volna, ha az illetőnek az állathoz hasonló tulajdonságai lettek volna, de vannak közöttük olyanok is, amik ragadványnevek lehettek.

M a g y a r : Bagó, Csőke /madárfajta/, Farkas, Mackó, Madár, Pelle /cickány/, Szarka, Veréb.

S z l o v á k : Huszka /hus 'lúd'/, Krutelik /krt 'vakond'/, Szluka /sluka 'szalonka'/, Szokola, Szokolovics /'súlyom'/, Vranka /'varjú'/.

N é m e t : Bíber /Biber 'hód'/, Bibe, Gájer /Geier 'keselyű'/, Hahn /'kakas'/, Rind /'marha'/.

K á r p á t u k r á n : Gogolyák /'kacsa'/.

O l a s z : Ágnyeli /agnello 'bárány'/.



### 11. Az alapszó növénynév

Ezek a nevek valószínűleg a foglalkozással kapcsolatos növényt termesztők, árusító kereskedők neveként tűnhettek fel, de lehet közöttük bóknev is.

M a g y a r : Hajagos /hajag, hajagos, hólyagfa/, Konkoly, Liliom /Lilió beírás is akad/, Mák, Maronka /ősziraranyvirág/, Sáfrán, Rózsa, Torma, Virágh.

S z l o v á k : Zelenka /'körteféleség'/.

N é m e t : Szauerborn /Sauerdorn 'sóska'/.

### 12. Egyéb főnév és melléknév

Egyes családnevek csak szófajonként sorolhatók be. Néhány ugyan sejthetők az elnevezés indítékai, s ezek más típusokba is besorolhatók lennének, de csekély számuk miatt nem érdemes külön kategóriákat alakítani.

M a g y a r : Botlik, Hajnal, Harmath, Ország, Sétáló, Szél.

S z l o v á k : Prohászka /'sétáló'/, Varmuzsa /'kákás élelem'/.

### 13. Bizonytalan a családnév jelentése

Sok olyan családnév van, amelynek eredeti jelentését, sőt szófaját, néha eredetét is nehéz eldönteni. Közöttük vannak olyanok is, amelyek elírás következményei. Ezek legtöbbike csak egyszer fordul elő, ami mégjobban nehezíti az esetleges eredeti alak kiderítését. Valószínűleg a bejegyző az idegenül hangzó nevet csak megközelítően érthette, ezért a sok elírás. A nevek nemzetiségi származása alapján sorolom be az e csoportba tartozókat, itt a családnevek képzői igazítottak el, bár ezek sem minden esetben szolgáltak szilárd alapul.

M a g y a r : Berkes.

S z l o v á k : Bircsák /Bircsár/, Bajszár, Csop, Csupka, Fárbás, Kokréhel, Kolláth, Napik, Szelengyák, Szunamár, Toizán, Zaják.

N é m e t : Bacshawerk, Kaepfler, Kraml/i, Krunkl, Nituschel, Schikentanz, Schoflocher, Tirigel, Wagenblatt.

O l a s z : Odeschaki.

Teljesen meghatározatlanok:  
Bugaru, Doszpod /Doszpot/, Lenkes.

VIRÁG GÁBOR

#### A BIRTOKOSKÉPZŐVEL ELLÁTOTT APANÉV MINT CSALÁDNÉV

A történelmi Krassó megye földrajzi neveinek vizsgálata során bukkantam egy, eddig minden személynév vizsgálónktól igen ritkának minősített családnévre. Talán legjobb lesz, ha régebbi hivatkozások helyett érdemes személynévtárak kiadójára, FEHÉRTÓI KATALINra hivatkozom: „A személynévekből alakult családnévek egyik típusát az -i /~ -é/ patronymikum képzővel ellátott személynévek alkotják /Andrássi, Illési, Jánosi, Ferenci stb./. Ez a névtípus a XIV. századra vonatkozó gyűjtésben megkülönböztető második elemként mondhatni egyáltalán nem szerepel, mivel csak a XV. században alakulhatott ki.” /NytudÉrt. 68. sz. 11/. KNIEZSA ISTVÁN még súlyosabb szavakat ejt: „A birtokosképzővel ellátott személynévből alakult családnév típusa a magyarban igen kis réteget alkot, ... sőt egyesek még a létezésében is kételkednek.” /A magyar és szlovák családnévek rendszere. Bp., 1965. 12./

Miután roppant fontosnak látom e típus meglétét igazolni -- megerősítve hivatkozottak kutatását -- teszem közzé adataimat. A név eddig szerényen meghúzódott CSÁNKI nagy művében /II, 113/, a földrajzi nevekből alakult családnévek között. CSÁNKI itt így ír: „Vaski család. Tamás /Wasky, Vasky/ 1437-ben a megye [Krassó] alispánja. János /Wasky/ 1472-ben Ér-Somlyó várral szomszédos birtokos. Tán Vask helység is a megyében feküdt? /PESTY nem vette föl./”.

Sort kerítvén a rejtélyes helységnévre, a következők derültek ki. PESTY FRIGYES /Krassó vármegye története II/2./ művében helyesen cselekedett, amikor helységgént nem szerepeltette. Ugyanis ily helység sohasem létezett. CSÁNKI figyelmét elkerülték a közel fél évszázaddal előbbi adatok, amelyek a